

Perinteitä kunnioittava uusi yleisteos Suomen koko kirkollisesta historiasta

Markku Heikkilä & Simo Heininen:

Uusi Suomen kirkkohistoria. SKS 2017. 240 s.
ISBN 978-952-222-897-0.

Emeritusprofessorit Markku Heikkilä ja Simo Heininen ovat kirjoittaneet uuden yleisesityksen suunnilleen nykyisen Suomen alueen koko tunnetusta kirkollisesta historiasta. Samojen tekijöiden, tosin sukunimijärjestyksessä Heininen & Heikkilä, kirjoittama ja Editan kustantama teos *Suomen kirkkohistoria* ilmestyi vuonna 1996. Vaikka sitä ei mainita nyt arvioitavana olevan kirjan alkusanoissa, uutuusteos on sekä nimeltään että sisältöltään edellä mainitun, viime vuosituuhannen puolella ilmestyneen teoksen uudistettu ja päivitetty tervetullut versio.

Heikkilän ja Heinisen uutuuskirja koostuu yhdeksästä seuraavasti otsikoidusta luvusta: Kristinuskon juurtuminen, Keskiajan kirkko, Reformaatio ja kansanopetus, Valistus ja pietismi, Keisarin alaisuudessa, Kirkot kansalaisyhteiskunnan syntyvaiheissa, Kirkot ja yhteiskunnan kriisivaiheet, Jälleenrakentamisesta hyvinvointivaltioon ja Kirkot 2000-luvun alun Suomessa. Sivumäärällisesti kirjassa painottuu melko vahvasti itsenäisen Suomen kirkon historia, eli lähikirkkohistoria, mikä on toki sinänsä ymmärrettävää ja sitä paitsi erittäin mielenkiintoista luettavaa, varsinkin kun tekijät kirjoittavat siitä hyvin asiallisesti. Uudessa kirjassa ei ole unohdettu myöskään ortodoksisen kirkon historiaa Suomessa.

Jo arvioitavan kirjan alkusanoissa todetaan useita kertoja teoksen perustuvan uusimpaan tutkimukseen. Samat sanat esiintyivät myös samoilta tekijöiltä vuonna 1996 ilmestyneessä *Suomen kirkkohistoriassa*. Koska kirjan tekijät näin (edelleen) asettavat itse itselleen korkean, ja oletettavasti myös kirjan myynnin kannalta suotuisan tavoitteen, ja koska alkusanojensa mukaan (edelleen) ensisijaisesti yliopistolliseksi oppikirjaksi tarkoitettua mutta yleistajuisesti kirjoitettua teoksen substanssisisällön ajankohtaisuus olisi hyvin suotavaa, arvioin seuraavaksi tuon tavoitteen toteutumista uutuusteoksen osalta.

Uudella teoksella on perinteiset mutta komeat kannet, jotka esittävät Suomen kirkon 700-vuotisjuhlan aikaisen (eli 1850-luvun mukaisen) käsityksen kristinuskon tulosta Suomeen ruotsalaisten ristiretken muodossa kolmen kruunun lipun anakronistisesti liehuessa. Mutta kuten tunnettua, kirjaa ei tule arvioida (hyväksi eikä varsinkaan huonoksi) pelkän kannen perusteella, enkä minäkään sitä tee. Leipäteksti alkaa Mikael Agricolan käsityksestä kristinuskon tulosta Suomeen. Tästä edetään arkeologian tulosten, Skandinaviaan suun-

natun viikinkiaikaisen julistuselähtöyksen ja hiippakuntien perustamisen kautta piispa Henrikiin. Arvioitavan teoksen kirjoittajat eivät ole vaikuttaneet sen enempää Tuomas Heikkilän¹ kuin Mikko Heikkilän² piispa Henrikiä koskevasta tutkimuksista, jotka on julkaistu edellisen kirkkohistoriateoksen ilmestymisen jälkeen. Tähän kirjoittajilla on tietenkin täysin oikeus. Kertomuksella piispa Henrikistä ja Lallista on kyllä allekirjoittaneenkin mielestä historiallinen ydin: Suomeen (eli nykyiseen Varsinais-Suomeen) Ruotsin kautta 1100-luvulla tullut ja ”Hämehen maallen” kulkunsa tammikuisilla rekikeileillä suunnannut ulkomaalainen katolinen kirkonmies nimeltä Heinrich (> Heinärikki) surmattiin köyliöläisessä talossa kehkeytyneen riidan jälkeen Köyliönjärven jäälle. Hänet haudattiin Nousiaisiiin, mistä ainakin jotkin hänen pyhinä kunnioitetuista luistaan siirrettiin vuoteen 1290 mennessä ensin Marian Koroiisiin ja sieltä vuonna 1300 Turun Unikankareelle.³

Teoksen Lähteitä ja kirjallisuutta -luettelo on Suomen vanhimman kirkkohistorian osalta kovin suppea, huomattavasti vuoden 1996 teosta suppeampi, jos kohta alan uudempien julkaisujen määräkään ei ole suuren suuri. Miksei teosluettelossa ole yhtään julkaisua esimerkiksi Kaarinan Ravattulan Ristimäen kirkon rauniot löytäneeltä arkeologi Juha Ruohoselta tai tekijöiden sivulla 12 mainitseman Suomen varhaisen kristillistymisen ajankohdan ehdottajalta emeritusprofessori Unto Salolta? Miksi uusimpaan tutkimukseen perustuvassa oppikirjassa Markus Hiekkasen merkkiteoksesta *Suomen keskiajan kivikirkot* ei ole käytetty uusinta uudistettua painosta?

Kirjoittajat kuvaavat kiitettävästi suuria ja pitkiä linjoja, kuten nykyisenkin suomalaisen jumalanpalveluselämän johtumisen katkeamattomana ketjuna keskiaikaisen Turun hiippakunnan noudattamasta dominikaanisesta liturgiasta; tai nykyään muun muassa kouluopetuksen tunnustuksettomuutta valvovan Opetusministeriön kehittyminen Kirkollistoimikunnasta sekä kuntien syntyminen seurakunnista, jotka itsessään olivat muodostuneet emäseurakunnista erotetuista (kappeli) seurakunnista. Teoksessa mainitaan myös lukuisia hyvin mielenkiintoisia ja asiayhteyteen luontevasti sopivia ’X oli keskiajan ensimmäinen/ainoa tunnettu suomalainen tehtävässä Y’ -tyyppisiä detaljeja. Pietismistä 1600-luvun lopulla alkaneen herännäisyyskristillisyyden merkitystä Suomen vuonna 1817 itsenäistyneelle kirkolle on mielestäni käsitelty asiantuntevasti.

Lutherin, Agricolan ja Kustaa Vaasan kuolemaa seuranneiden vuosikymmenten kirkkohistoria on monen suomalaisen huomattavasti huonommin tuntema kuin reformaation ensivuosisikymmenten historia. Siksi onkin ilahduttavaa, että siitä on kirjoitettu edes muutaman sivun verran (s. 56–59). Kirjassa on esitelty erikseen useita merkittäviä kirkonmiehiä pääasiassa viime vuosisadoilta, esimerkiksi arkkipiispa Martti Simojoki. Turun

hiippakunnan ensimmäisen suomalaisen piispan (virassa 1291–1308), Ruskon Merttelästä kotoisin olleen Magnusin nimen olisi voinut mainita sivulla 17.

Kristinusko ei tullut nykyisen Suomen alueelle ainostaan lännestä (muotoutumassa olevasta Ruotsin valtakunnasta)⁴, mikä olisi jo aika myöntää alan yliopistollisessa oppikirjassa aiheettoman ruotsalaismielisyyssyytöksen välttämiseksi. Vuonna 1996 ilmestyneessä *Suomen kirkkohistoriassaan* tekijät eivät sellaista väittäneetkään (ks. s. 13–14), mutta jostain syystä uutuusteoksensa vastaavassa kohdassa väittävät (s. 12).

Aivan täysin asiavirheetön ei paljossa ansiokas teoskaan sentään ole: selvä asiavirhe on väite nykyisen Suomen alueen 500-luvulle jKr. ajoittuvista haudoista löydettyistä ristiriipuksista ja Neitsyt Marian kuvista (s. 12).⁵ Pieni erehdys on väittää Viaporin linnoituksen antautuneen huhtikuun alussa vuonna 1808, sillä linnoitus antautui toukokuun alussa (s. 95).⁶ Jo 1100-luvun lopussa pyhimyksenä kunnioitettu kuningas (H)e(n)ricus ei tietääksemme saanut surmansa kristinuskoa levittäessään (vrt. s. 13), vaan taistelussa kehkeytymässä olleen Ruotsin valtakunnan hallitsemisesta.⁷

Kielellistä epätarkkuutta esiintyy yhdessä käännöksessä latinasta suomeksi ja toisessa käännöksessä vanhasta suomesta nykysuomeksi: *sequenti hyeme*⁸ ei tarkoita 'seuraavana vuonna' (s. 13) vaan 'seuraavana talvena' eikä *toisna Woonna*⁹ ole 'kahta vuotta myöhemmin' (s. 11) vaan 'toisena vuotena'. Astetta tarkempi ilmaisu ei olisi myöskään ollut pahitteeksi esimerkiksi puhuttaessa Pyhän Henrikin legendasta. Kirjassa puhutaan sivulle 19 asti vain legendasta. Keskiajan Turun piispoista käytetään *Uudessa Suomen kirkkohistoriassa* latinankielisiä nimiä, mikä on sinänsä moitteetonta. Yleistajuisuuden kannalta katsottuna olisi kuitenkin ollut hyvä kertoa ainakin kerran, että sanokaamme Magnus Olai on sama henkilö kuin monille jo koulun (kirkko)historian tunneilla nimellä Maunu(s) Tavast (Mynämäest) tutuksi tullut piispa. Kirjan liitteenä ovat luettelot Turun (arkki)hiippakunnan ja muiden hiippakuntien piispoista mukaan lukien ortodoksiset ja katoliset piispat. Yleisyyksessä olisi ollut hyvä selvittää, että Suomessa on ollut katolisia piispoja ennen 1930-lukuakin, olivathan kaikki keskiajan Ruotsin Itämaan ainoan hiippakunnan piispat (roomalais)katolilaisia.

Kirjan ulkoasusta ja taitosta vastannut Jaana Tarsa on tehnyt hyvää työtä, ja Arto Kuorikosken ottamat valokuvat eri-ikäisistä suomalaisista kirkoista ovat silmää hivelevän kauniita. Mikä hienointa, teoksesta käy hyvin ilmi, kuinka Suomen kirkkohistoria on myös Suomen yleishistoriaa ja vastaavasti Suomen yleishistoria on Suomen kirkkohistoriaa, sillä esikristillistä historiallista aikaa ei näillä main sanottavasti ollut. Moni parhaiten muista ansioistaan tunnettu suomalainen on ollut myös kirkonmies, esimerkiksi suomenmielinen kieli- ja histori-

amies piispa Daniel Juslenius, ja kirkosta on moni nykyään vahvasti maallinenkin asia saanut alkunsa.

Voin vilpittömästi suositella monin tavoin ansiokasta kirjaa kaikille Suomen kirkko- ja yleishistoriasta kiinnostuneille.

Mikko K. Heikkilä, FT, dosentti
Tampereen yliopisto

1. Tuomas Heikkilä, *Pyhän Henrikin legenda*. SKS 2005; Tuomas Heikkilä, *Sankt Henrikenslegenden*. Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors & Bokförlaget Atlantis 2009.
2. Ks. esim. Mikko Heikkilä, Sanctus (H)e(n)ricus rex Suetie et sanctus Henricus episcopus Upsalensis. En och samme engelskfödde man? *Historisk Tidskrift för Finland* 3 (2013), 333–373; Mikko Heikkilä, *Kuka oli herra Heinäricksi? Piispa Henrikin arvioitus*. Tampere University Press 2016.
3. Heikkilä 2016.
4. Ks. esim. Mikko Heikkilä, Monitiетinen tutkimus kristinuskon tulosta Suomenlahden pohjoispuolelle. Kristinuskoon tutustumisen, kristityksi kääntymisen ja kristillisen organisaation rakentamisen ajoitus. Teoksessa Anna Sivula & Anni Ruohomäki (toim.) *Tuhansien vuosien tulokkaat. Monen kulttuurin Satakunta*. Satakunta 2019, 31–71.
5. Ks. esim. Sami Raninen & Anna Wessman, Rautakausi. Teoksessa Georg Haggrén, Petri Halinen, Mika Lavento, Sami Raninen & Anna Wessman, *Muinaisuutemme jäljet. Suomen esi- ja varhaishistoria kivikaudelta keskiajalle*. Gaudeamus 2015, 215–365.
6. Viapori antautui 3.5.1808 klo 12. Ks. esim. Jussi T. Lappalainen, Lars Ericson Wolke & Ali Pylkkänen, *Suomen sodan historia 1808–1809*. SKS & Karttakeskus 2008, 89, 92.
7. Tämän arvioijan näkemyksen mukaan (H)e(n)rik Jedvardsson surmattiin 17.5.1159. Ks. Heikkilä 2013, 344–349.
8. Paulus Juustenin Piispainkronikan suomennoksessaan Heininen on kääntänyt ilmaisun täsmällisesti. Ks. Paavali Juusten, *Suomen piispainkronikka. Suomennos ja selitykset Simo Heininen*. SKS 1988, 40; Simo Heininen, *Suomalaisen historiankirjoituksen synty. Tutkimus Paavali Juustenin piispainkronikasta*. Suomen Kirkkohistoriallinen Seura 1989, 58.
9. *Mikael Agricolan teokset*. Kotimaisten kielten keskus, http://kaino.kotus.fi/korpus/vks/meta/agricola/agri2ut1_rdf.xml (29.3.2019).